

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 26 november 2020

Mål nr

B 2498-19

PARTER

Klagande

Efterlevande till RO

1. MH

2. PO

Ombud för 1 och 2: Advokat LL

Motpart

Överförmyndaren i Skövde kommun

Överförmyndare i samverkan

Kungsgatan 19 B

541 31 Skövde

SAKEN

Utdömande av vite m.m.

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Göta hovrätts dom 2019-04-09 i mål B 126-19

DOMSLUT

Högsta domstolen undanröjer det utdömda vitet.

Högsta domstolen avslår yrkandet om ersättning för ROs rättegångskostnader i hovrätt och tingsrätt.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN M.M.

RO har yrkat att Högsta domstolen ska upphäva skyldigheten för honom att betala vite. Han har i andra hand yrkat att vitet ska jämkas. RO har vidare yrkat ersättning för sina rättegångskostnader i tingsrätten och i hovrätten. Han har yrkat att dessa kostnader ska ersättas av allmänna medel eller i andra hand att överförmyndaren ska ersätta honom för kostnaderna.

Överförmyndaren har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

RO har avlidit under målets handläggning i Högsta domstolen. Hans talan har övertagits av hans efterlevande.

DOMSKÄL**Bakgrund**

1. RO erinrades den 20 mars 2018 av överförmyndaren om dels skyldigheten att inkomma med årsräkningar avseende fyra personer som han var god man för, dels att han kunde vitesföreläggas att ge in handlingarna.

2. Den 23 maj 2018 förelade överförmyndaren RO att inkomma med årsräkningarna senast 14 dagar efter delfäendet av respektive föreläggande. Vart och ett av föreläggandena förenades med vite på 5 000 kr, alltså sammanlagt 20 000 kr. RO delgavs föreläggandena den 10 juni. Årsräkningar lämnades in den 6 respektive den 12 juli 2018.
3. Överförmyndaren begärde den 9 juli 2018 att tingsrätten skulle döma ut de förelagda vitena.
4. RO motsatte sig att vitena skulle dömas ut och begärde att de i vart fall skulle jämkas. Han gjorde gällande att han varit förhindrad att lämna in årsräkningarna på grund av psykisk ohälsa. Han gjorde också gällande att det inte varit av väsentligt intresse att årsräkningarna kommit in i tid och att han genom att kontakta en revisionsbyrå visat att han inte varit likgiltig inför sin skyldighet att fullgöra sina förpliktelser. Som grund för jämkning åberopade han, utöver psykisk ohälsa, sina ekonomiska förhållanden.
5. Tingsrätten och hovrätten fann att RO var skyldig att betala vite men jämkade beloppet till totalt 5 000 kr.

Frågorna i målet

6. I målet aktualiseras dels frågan om ändamålet med vitet förlorat sin betydelse när prestationen fullgjorts efter den tid som angetts i föreläggandet, dels frågan om förutsättningarna för jämkning av vite.

Skyldighet att ge in årsräkning

7. En god man ska senast den 1 mars varje år ge in en årsräkning till överförmyndaren med en redogörelse för förvaltningen under föregående år av egendom som har stått under den gode mannens förvaltning. Överförmyndaren får vid vite förelägga en god man att fullgöra en sådan skyldighet. Lagen

(1985:206) om viten är tillämplig på sådana viten. Utdömning av vite provas av tingsrätt. (Se 14 kap. 15 § och 16 kap. 13 § föräldrabelken.)

Viteslagen

Föreläggande och utdömning av vite

8. Viteslagen innehåller bestämmelser om bland annat vitesföreläggande och utdömning av vite. Bestämmelserna gäller inte om något annat är särskilt föreskrivet (se 1 § andra stycket).

9. När ett vitesföreläggande innebär en skyldighet för mottagaren av föreläggandet (adressaten) att vidta en viss åtgärd ska det av föreläggandet framgå vid vilken tidpunkt eller inom vilken tidsfrist åtgärden ska vidtas. Ett vite får inte föreläggas om adressaten kan antas sakna faktisk eller rättslig möjlighet att följa föreläggandet. (Se 2 § andra och tredje styckena.)

10. Ett vite ska fastställas till ett belopp som med hänsyn till vad som är känt om adressatens ekonomiska förhållanden och till omständigheterna i övrigt kan antas förmå honom eller henne att följa föreläggandet (se 3 §).

11. Av 6 och 7 §§ viteslagen framgår att frågor om utdömning av vite i vissa fall provas av förvaltningsrätt och i andra fall av tingsrätt. Det finns också särskilda bestämmelser om detta i andra författningar.

12. När ett mål om utdömning av vite provas av allmän domstol ska det i tillämpliga delar handläggas enligt de regler i rättegångsbalken som rör mål om åtal för brott för vilket svårare straff än böter inte är föreskrivet (se 8 §).

Giltig ursäkt

13. Mottagaren av ett vitesföreläggande har ett strängt ansvar för att fullgöra det som anges i föreläggandet. Om adressaten har en giltig ursäkt för sin underlåtenhet, t.ex. för att han eller hon har varit fysiskt förhindrad att

utföra en åtgärd som kräver en personlig insats, ska emellertid det förelagda vitet inte dömas ut. (Jfr Rune Lavin, Viteslagstiftningen, 22 mars 2018, Juno, kommentaren till 6 § under Prövning av själva gärningen.)

Ändamålet har förlorat sin betydelse

14. Ett vite ska inte heller dömas ut om ändamålet med vitet förlorat sin betydelse (se 9 § första stycket). Regeln tar sikte bland annat på situationer när den åtgärd som anges i föreläggandet av en eller annan anledning har blivit obehövlig, t.ex. på grund av en naturhändelse eller omständighet som förorsakats av tredje man. Om förhållandena är sådana att det är adressaten själv som har framkallat en situation där vitesföreläggandet inte längre tillgodoser sitt ursprungliga ändamål, ska ändamålet inte anses ha förlorat sin betydelse. (Jfr prop. 1984/85:96 s. 55.)

15. Tillämpningen av regeln förutsätter ett noggrant beaktande av vitesföreläggandets funktion och omständigheterna i övrigt i det enskilda fallet. Särskild hänsyn ska tas till den allmänpreventiva effekten av vitesförelägganden. (Jfr a. prop. s. 55.)

16. En vanlig situation är att mottagaren av ett föreläggande har utfört den förelagda åtgärden efter den tidsfrist som angetts i föreläggandet. I sådana fall ska ändamålet inte anses ha förlorat sin betydelse. Om vitet inte skulle dömas ut i en sådan situation skulle själva tidsbestämmelsen i föreläggandet vara osanktionerad (jfr Per Olof Ekelöf m.fl., Rättegång I, 9 uppl. 2016, s. 252). Det nu sagda hindrar inte att det förhållandet att den förelagda åtgärden har vidtagits, men skett för sent, kan medföra att vitet jämkas.

Jämkning

17. Ett vite får jämkas om det finns särskilda skäl (se 9 § första stycket). I förarbetena framhålls vikten av viteshotets effektivitet och att jämkning inte ska vara det normala i mål om utdömande av vite. Vidare understryks att

domstolen inte ska göra någon prövning av ett föreläggandes lämplighet. (Se a. prop. s. 56.)

18. Som exempel på vad som i rättspraxis ansetts utgöra skäl för jämkning har angetts att förhållandena ändrats sedan beslutet om föreläggande fattades eller att vitesbeloppet varit schablonmässigt bestämt. Ett ytterligare exempel är att adressatens underlåtenhet framstått som förhållandevis ursäktlig, såsom när föreläggandet har följts en kort tid efter det att den utsatta tidsfristen löpt ut (jfr a. prop. s. 55 f.).

19. Även om det ligger särskilt nära till hands att jämka ett vite när de omständigheter som kan leda till jämkning har inträffat efter beslutet att förelägga vite bör det också vara möjligt att jämka vitet i andra fall. Det är inte ovanligt att den myndighet eller domstol som beslutar om ett vitesföreläggande saknar kunskap om förhållanden som rör adressaten eller som på annat sätt kan ha betydelse för vitesbeloppets storlek eller föreläggandets innehåll i övrigt. (Jfr Rune Lavin, a.a., kommentaren till 9 § under Jämkning av vitesbeloppet.)

20. En omständighet som kan beaktas är i vilken utsträckning adressaten har visat en vilja att följa föreläggandet. Det kan ha kommit till uttryck genom att adressaten till stor del har följt föreläggandet eller att det fullgjorts endast en kort tid efter det att tidsfristen löpt ut. Det bör också kunna beaktas att adressatens underlåtenhet har varit ursäktlig, t.ex. på grund av sjukdom eller liknande förhållande, utan att han eller hon haft sådan giltig ursäkt som innebär att vitet inte alls ska dömas ut. (Jfr Rune Lavin, anförda ställe.)

21. Vidare kan ett skäl för jämkning vara att det förelagda vitet framstår som alltför högt i förhållande till adressatens ekonomiska situation.

22. Hänsyn bör alltså kunna tas till omständigheterna i det enskilda fallet så att det belopp som döms ut blir rimligt och proportionerligt. Utövandets av

möjligheten att jämka ett förelagt vite ska dock ske med försiktighet och med beaktande av att det är viktigt att respekten för vitesförelägganden upprätthålls. Om det är särskilt angeläget att den åtgärd som avses med ett föreläggande vidtas och att det sker inom förelagd tid, talar det emot en jämkning.

Bedömningen i detta fall

23. Årsräkningarna lämnades in drygt fyra månader efter den tidpunkt som anges i föräldrabelägganden och cirka två veckor efter den tidpunkt som hade angetts i vitesföreläggandena.

24. Att RO vidtog de åtgärder han förelagts – men för sent – innebär inte att ändamålet med vitet har gått förlorat (se p. 16). Det har därmed funnits förutsättningar för att döma ut vitet.

25. Under den period som årsräkningarna skulle ges in led RO av viss ohälsa. Den kan dock inte anses ha varit av sådan karaktär att han därigenom var förhindrad att, själv eller med hjälp av någon annan, fullgöra sina skyldigheter (se p. 13). RO ska således inte på den grunden befrias helt från skyldigheten att betala vite.

26. RO förelades sammantaget viten på 20 000 kr. Genom den jämkning som domstolarna har funnit skäl att göra har det sammanlagda beloppet satts ned till 5 000 kr, dvs. en fjärdedel av det förelagda beloppet. De skäl för jämkning som finns – ROs ohälsa och att han vidtog vissa åtgärder i syfte att följa föreläggandet – har därmed beaktats. Mot dessa skäl ska ställas intresset av att årsräkningar med redogörelse för förvaltningen av berörda personers egendom ges in i tid, så att överförmyndaren kan fullgöra sin kontroll. Det finns mot den bakgrunden inte någon grund för en ytterligare jämkning.

27. Eftersom RO avlidit ska dock vitet undanröjas (se 35 kap. 7 § andra och tredje styckena brottsbalken).

28. Frågan om ROs rätt till ersättning för rättegångskostnader ska bedömas med hänsyn till om det var riktigt av tingsrätten och hovrätten att, på det sätt som skett, döma ut vitet. Eftersom detta var fallet, ska ersättning för rättegångskostnader inte utgå.

I avgörandet har deltagit justitieråden Gudmund Toijer, Johnny Herre, Sten Andersson, Stefan Reimer och Cecilia Renfors (referent)
Föredragande har varit justitiesekreteraren Charlotta Hallgren